

UOT 82 (091)

A.C.Heybatova
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
adkafedra@gmail.com

PAŞA QƏLBİNUR AZƏRBAYCAN SƏRBƏST VƏZNLİ ŞEİRİNİN YARADICILARINDAN BİRİ KİMİ

Açar sözlər: poeziya, sərbəst vəzn, qafiyə, ahəng, intonasiya

Məqalədə Azərbaycan sərbəst şeir ənənəsinin tarixinə qısa nəzər salınır və Azərbaycan şairi Paşa Qəlbınurun sərbəst vəzndə yazdığı şeirlər təhlil olunur. XX əsrin 20-ci illərindən aktuallaşan sərbəst vəzn müasir dövrümüzdə aktual olduğu üçün bu vəzndə ustalıqla yazılmış ədəbi nümunələrin bəzisi qısa təhlil olunur. O cümlədən Paşa Qəlbınurun yaradıcılıq məhsulu olan nirsə şeirə müraciət olunur.

A.Дж.Гейбатова

ПАША ГЕЛБИНУР КАК ОДИН ИЗ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ БЕЛОГО СТИХА В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ПОЭЗИИ

Ключевые слова: поэзия, белый стих, рифма, тональность, интонация

В статье даётся короткий экскурс в историю жанра белого стиха в азербайджанской поэзии. Анализированы белые стихи поэта Паша Гелбинура. Жанр возникший в 20-е годы XX века актуален на современном этапе, поэтому литературоведы часто рассматривают удачные образцы данного жанра. В статье анализированы несколько поэтических образцов из творчества Паша Гелбинура.

A.J.Heybatova

PASHA GALBINUR ONE OF THE CREATIVES OF AZERBAIJAN FREE SYLLABLE POEM

Keywords: poetry, free syllable, rhyme, harmony, intonation

The article gives a brief overview on the history of Azerbaijan's free poetry tradition and analyzes the poems written in free syllable by Azerbaijani poet Pasha Galbinur. From the 20s of the 20th century free syllable has become actual in our modern era and some of the literary examples are briefly analyzed skillfully. The article is also addressed some poems, which is a creative product of Pasha Galbinur.

Azərbaycan şeirşünaslarından M.Cəfər şeirimizin vəznindən danışarkən onu mərhələlər baxımından izah edir: “Məsələn, xalq şeiri mərhələsi, şairin aşıqdan və xanəndədən ayrılması mərhələsi, sərbəst şeir mərhələsi və s”.

Şeirşünas bu mərhələlərdə vəznı və ritmik xüsusiyyətləri əsas götürür. Şeirşünasların belə bir fikri vardır ki, milli dildə olmayan xüsusiyyəti şeir dilinə gətirmək çətindir. Bu səbəbdən də şeirşünaslıq dilin ritmik imkanından, onun təbiətindən xüsusi bəhs edir. Adından da görüldüyü kimi bu sistemdə vəzn hecaların sayına əsaslanır. İkincisi, sillabik-tonik şeir sistemidir ki, burada vəzn sillabik və tonik xüsusiyyətləri özündə birləşdirir. Bu şeir sistemi əruz vəznı adlanır. Burada hecaların sayından əlavə ahəng keyfiyyətləri də mühüm rol oynayır. Başqa sözlə, heca və vurğu vəznin ölçüsünü təşkil edir. Üçüncüsü isə yalnız ahəngə əsaslanan, yəni tonik şeir sistemidir. Bu sistemdə toniklik-vurğuluq vəznin əsas xüsusiyyətidir. Bu zaman ölçü vurğulu hecaların növbələşməsinə əsaslanır. Beləliklə, hər üç sistem kəmiyyət və keyfiyyətinə görə təyin olunan vəznlərə bilavasitə bağlıdır. Bu ən çox son iki sistemə aiddir. Şeir sisteminin vəzn anlayışı bu iki mühüm tələbi həm əruz (ölçülü), həm heca (sillabik), həm də sərbəst şeirın prinsiplərini ifadə edir. Hətta sərbəst şeir özü belə vəzn tələblərindən tamamilə “qurtula” bilmir. Burada məna və təqti və bölgülərdə deyil, misraları bir-birinə bağlayan fikri yaxınlıqda, ritm vahidindədir. Çünki sərbəst şeirdə misralar eyni bərabərdə olmur, qafiyələr də çox zaman hər misraya düşmür. O, bir neçə misradan sonra da gələ bilər. Bu zaman sərbəst şeirdə qafiyənin yaratdığı ritm şeirə müəyyən vəzn xüsusiyyəti verir. Bunu aşağıdakı şeir nümunəsində aydın görə bilərik:

Məni qoşun
Çəkim dünyanın dərđini.
Dünya mənim dərđimi
Çəkə bilməz.
İmtahana çəkilmışəm
Yerdən, göydən
Mən hazırım! [2, s.67]

Tədqiqatçı Şirvan Ədilli “Azərbaycan şeirində forma məsələləri” kitabında sərbəst vəznli şeirləri misraların uzunluqlarının fərqli olmasına, qafiyələnmə qaydasının sərbəst olması və ya ümumiyyətlə qafiyənin olmamasına, bölgülərin həm eyni, həm fərqli, həm də ola bilməsi və ya heç olmamasına, bəndlərə ayrılmanın sərbəst olması və ya heç olmamasına görə aşağıdakı tiplərə ayırmışdır [1, s.61].

Azərbaycan şeirində *sərbəst vəznin inkişafı*, əsasən, 1920-1930-cu illərdən başlayır. Lakin sərbəst şeir yarandığı vaxtlardan mübahisələrə səbəb olmuşdur. Sərbəst şeirdə yazan bir sıra şairlər bunun adından istifadə edib zəif şəkildə yazılmış nəzm nümunələrini də poetik fikrin uğuru kimi qələmə verirdilər. Ritm, ahəng, bölgü, qafiyə kimi şərtlərdən uzaq olub, məzmunca dağınıq, qarışıq olan belə sərbəst şeir nümunələri hələ o zaman tənqid və ədəbiyyatşünaslıqda etirazla qarşılanmışdı. Sərbəst şeir sahəsində yaranan mübahisələr haqlı və təbii idi. Belə ki, 1920-1930-cu illərdə S.Vurğun, R.Rza,

M.Müşviq, O.Sarıvəlli kimi şairlər istisna olmaqla, bir çox gənc şairlər sərbəst şeirə onun adına uyğun olaraq tam sərbəst yanaşır, formalist mövqedə dururdular. Zahiri, formal cəhətlərinə əsas önəm verən bir çox sərbəst şeir yazarlarının əsərləri solğun, sönük, bədii cəhətdən zəif, dil nöqtəyi-nəzərdən qüsurlu, ən başlıcası isə məzmunuz idi.

“Lirikamızda qüvvətli və cəsarətli novatorluq axtarırları sərbəst şeir ənənələri ilə sıx bağlıdır. Fransızların “veriblr” adlandırdıqları sərbəst vəznə XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində Belçika şairi Emil Verxarn, Rusiyada isə Aleksandr Blok və Valeri Bryusov ilk dəfə istifadə etmişlər. Sərbəst şeirin Azərbaycan ədəbiyyatında yaranması və inkişafı sovet poeziyasının bayrağıdır V.Mayakovskinin və inqilabçı türk şairi N.Hikmətin əsərlərinin respublikamızda tərcüməsi və nəşri ilə əlaqədardır. Otuzuncu illərin əvvəllərində S.Vurğun, R.Rza, M.Rəfil kimi şairlərin müraciət etdikləri sərbəst şeir indi heca vəznilə yanaşı şeirimizin kütləvi vəzninə çevrilmişdir” [3, s.35]. Bəzən bu vəznə yazıb yaratmaq digər vəznlərə nisbətən asan görünsə də əslində şairdən yüksək məharət və bacarıq tələb edir. Sərbəst şeir tamam sərbəstlik, vəznisizlik, misraları necə gəldi qafiyələndirmək, qırmaq və sənələmək demək deyildir. Sərbəstlik vəznin poetik imkanlarından yaradıcı, fikrin hərtərəfli açılmasına uyğun sərbəst ifadə deməkdir. Çünki sərbəst şeirin mürəkkəb xüsusiyyətləri, daxili poetik qanunauyğunluqları vardır. Burada ahəng, daxili səsləşmənin vəhdəti, ritmik intonasiya əhəmiyyətli rol oynayır və poetik ölçünün əsasını təşkil edir.

Paşa İsmayıl oğlu Musayev (Qəlbınur) 1952-ci il martın 30-da Şəmkir rayonunun Çinarlı kəndində anadan olmuşdur. 1958-ci ildə doğulduğu kənddə orta məktəbə getmişdir. Səkkizinci sinifdə oxuyarkən 1965-ci ildən bu vaxta qədər mətbuatda çap olunmamış “Gözlər” adlı ilk şeirini yazmışdır. Orta məktəbi qızıl medalla bitirərək N.Nərimanov adına Azərbaycan Tibb İnstitutuna daxil olmuş, müalicə-profilaktika fakültəsini fərqlənmə ilə bitirmişdir. Göz həkimi olmaq qərarına orta məktəbin son illərində gəlmişdir. Şeirlərindən belə məlum olur ki, göz həkimi olmaq həvəsi onda dayısına və onun sənətinə olan sevgidən yaranmışdır.

1978-ci ildə S.M.Seçenov adına I Moskva Tibb İnstitutunun aspiranturasına daxil olub, 1981-ci ildə oftalmoloq, akademik M.M.Krasnovun rəhbərliyi ilə “Gözün buynuz qişasının bulloz distrofiyasının yeni cərrahi üsulla müalicəsi” mövzusunda namizədlik, 1987-ci ildə “Gözün yarımkeçirici baryerləri” mövzusunda doktorluq dissertasiyasını müdafiə etmişdir. 1984-cü ildə ilk kitabı – “Ay bir əlçim buluddur” adı ilə çap olunmuşdur. 1990-cı ildə “Rəngli göz yaşları”, 1996-cı ildə “İtmiş həsrət kimi” adlı şeir kitabları nəşr olunmuşdur. “Rəngli göz yaşları” kitabına görə Araz ali ədəbi, 1999-cu ildə Azərbaycanda elmin, maarifçiliyin inkişafında xidmətlərinə görə Yusif

Məmmədəliyev adına mükafata layiq görülüb. 2003-cü ildə çap olunan “Ağlıma gələnlər başıma gəldi” şeir kitabında seçilmiş əsərləri toplanmışdır.

Paşa Qəlbinur yaradıcılığa əsasən 80-ci illərdə gəlmişdir. O, ənənədən yararlıansa da poeziyasındakı yenilik keyfiyyətləri şairin onu digərlərindən fərqləndirən özünəməxsus üslubu olduğunu deməyə əsas verir. Şairin həm heca, həm də sərbəst vəzndə şeirləri vardır. Azərbaycan ədəbiyyatında ilk təkmisralı şeirin yaradıcısı olan Paşa Qəlbinurun poeziyası bir ədəbi növə, ancaq lirik növün müəyyən janrlarında olsa da bu onun xəlqi və novator yaradıcılığını çərçivəyə sala bilməmişdir. Birinci halda, ədib lirik şeirə bədii ləngər, geniş fikir axarı verə bilmiş, xırda bir süjetə düşündürücü humanist, vətənpərvər mətləbləri sığışdırmaqda çətinlik çəkməmişdir. Bu səbəbdən də bu şairin lirikası geniş təsir oyadır, dərin mündəricəli əsərləri tez əzbərlənir, oxucunu müəyyən bir amala yönəldir.

Paşa Qəlbinurun şeirlərində canlandırdığı obrazlar şairin dünyaya baxışını, həyati konsepsiyasını və qənaətlərini, bütövlükdə şair mənliyi və sənətkar şəxsiyyət ifadə edir.

Əsərlərindən doğan fikir budur ki, şair təbiətə qovuşmağa can atır; o, təbiətdən doğruluq və əsillik əxz etmişdir; təbiət onun fikirlərinə genişlik, dərinlik, özünə isə əzəmət bəxş etmişdir.

Təbiətə insan mənəviyyətinə xas olan sifətlər şamil etmək, onun haqqında canlı varlıq kimi danışmaq Qəlbinur poeziyası üçün səciyyəvidir:

Şəlalə!
Yalnız həyat!
Özünü qayadan at,
Dünyanın yaşı qədər!
Yoxsa ölüm sənə də,
Sənə də yaxın gələr [2, s.147].

Qəlbinur folklor motivlərdən, xalqın danışiq dilindən, dərin mənalı söz ehtiyatlarından o qədər yerində istifadə edir ki, onun poeziyası obrazlılığı, dilinin səlisliyi və rəvanlığı cəhətdən seçilir. Şair əsərlərinin dilində ahəngdarlıqla yanaşı, sərrast ifadəyə diqqət yetirir, forma ilə məzmunu birləşdirən, bütövləşdirən vasitələr, bağlar tapmağa, xüsusi alliterasiyaları yaratmağa çalışır. Onun yaradıcılığında folklor nümunələrinə müraciət olunmuş bir çox şeir nümunələri vardır.

Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı çox qədim bir tarixə malik bədii söz xəzinəsidir. Xalqımızın min illər ərzində düzüb-qoşduğu zəngin bədii nümunələr, atalar sözləri, tapmacalar, lətifələr, əfsanələr, nağıllar, dastanlar və s. ağızdan-ağıza keçərək əsrlər boyu yaşamış, cilalanaraq dövrümüzə qədər gəlib çıxmışdır. Bu ədəbiyyat şifahi şəkildə yaranmış, şifahi şəkildə də yayılmışdır. Onun üzərində çoxları işləmiş, ilkin müəlliflər yaddan çıxmış və o, əsl söz xəzinəsinə, xalq ədəbiyyatına çevrilmişdir. Bu xalq ədəbiyyatı isə

əsrilərlə yazılı ədəbiyyat nümunələrimizin tərkibinə daxil olmuş, xəlqilik prinsipi ilə yazıb yaratmış ədiblərimizin yaradıcılıq məhsullarında bu və ya digər şəkildə istifadə olunmuşdur. P.Qəlbinur da bu yaradıcı insanlar siyahısındadır. Yaratdığı poetik nümunələrin içində xalq ədəbiyyatından qaynaqlanan bir sıra şeirlərin olması onun yararlandığı qaynaqların içində folklorun olması fikrinə gətirir:

“Vətən bağı al-əlvandır
Yox içində Xarıbülbul”.
Doğradılar gülü dil-dil,
gülü dil-dil... [2, s.534]

Və yaxud “İtmiş həsrət kimi” şeirində istifadə etdiyi bayatı nümunəsini misal göstərə bilərik:

Aman Araz, Xan Araz,
Bingöldən qalxan Araz,
Al başımdan sevdəyi –
Xəzərdən çalxan, Araz! [2, s.535]

“Söndürdüyün telefona” şeirində Azərbaycan xalq mahnısı olan “Bəri bax” mahnısının sözlərindən özünəməxsus şəkildə istifadə etmişdir:

Söndürdüyün telefona
Pəncərədən daş gəlir:
Ay bəri bax, bəri bax!
Yağış yağır damınıza;
Gilə-gilə yaş gəlir:
Ay bəri bax, bəri bax! [2, s.595]

Paşa Qəlbinurun şeirləri incə, zərif hiss və duyğuların tərənnümü baxımından səciyyəvidir; bu keyfiyyət şairin əksər şeirlərinə aiddir. Zərifliyinə, incəliyinə olan bu meyllər onun poeziyasına həsrətlə, nisgillə, kədərlə yoğrulmuş bir ruh gətirir. Bu xüsusiyyət sadəcə olaraq əsərlərin mənə və məzmunu ilə məhdudlaşmır, hətta şairin dilinə və üslubuna təsir göstərmiş olur.

İslam mədəniyyəti bəşər tarixində yeni və mütərəqqi bir səhifədir. VII əsrdə Azərbaycanda İslam dininin yayılması ilə əlaqədar ədəbiyyatda da bu bilavasitə hiss olunmağa başladı. İsmayıl ibn Yəsar, Musa Şəhəvat, Əbu-l-Abbas əl-Əmə kimi qüdrətli qələm sahiblərinin yaradıcılığından başlayaraq Nizami, Füzuli kimi dahilərlə davam edən bu günümüzdə qədər yaranan lirik əsərlərin içində Allaha, peyğəmbərə, İslam dininə sevgi və rəğbəti təlqin edənləri saysızdır. Orta əsrlərdə geniş qəsidə klassik lirik şeirinin minacat və nət adlanan növləri məhz Allahın və peyğəmbərin mədhinə həsr edilirdi. Hətta Sovetlər Birliyi dövründə Azərbaycanda əsas milli ideoloji problemlərindən biri olan İslam dininə qərəzli yanaşma olduğu zamanlarda belə yaranmış əsərlərin alt qatında Allah və din sevgisi hiss edilirdi. Hakimiyyətdə olan bolşeviklərin dinə tamamilə fərqli münasibəti var idi ki, bu özünü 70 illik Sovet Rusiyası

işğalı dövründə bu və ya digər formada bürüzə vermişdi. Doğrudur, bolşeviklər digər sahələrdə olduğu kimi, din məsələsində də öncəki dövrlərdə loyallıq göstərsələr də, bu proses çox uzun çəkməmiş və rus bolşevizmi islama qarşı qəti hücumu keçmişdi.

Klassik ədəbiyyatımızda yaranan əfsanəvi əsərlərin Qəlbində Allah, din sevgisi olan şairimizin bu sevgisi onun yaratdığı bənzərsiz əsərlərdə də özünü göstərir.

Paşa müəllimin anası Ulduz xanımın atası Hüseyn kişinin atası (Ulduz xanımın ata babası) Şeyx Hacı Məhəmməd Ağa dövrünün ən ziyalı insanların, İslamın mükəmməl bilicilərindən olmuşdur.

Gedirəm, bağrımda Rəbbimin eşqi,
Şeriksiz göylərim göydən nur səpir.
Tanrım görür məni, Tanrım eşidir,
Sənin qarşıdayam, İlahi, sənin [2, s.189].

ƏDƏBİYYAT

1. Ədilli Ş. Azərbaycan şeirində forma məsələləri. Bakı: Elm və təhsil, 2014, 144 s.
2. Qəlbinur P. Ağıma gələnlər başıma gəldi. Bakı: Ozan, 2003, 638 s.
3. Quliyev K. Lirikə, müasirlik və qəhrəman.. Bakı: Yazıçı, 1983, 197 s.
4. Məmməd A. Ədəbi-tənqidi məqalələr. (Bakı: Azər nəşr, 1958, 448 s.
5. Mikayıl M. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb, 2004, 352 s.
6. Hüseynoğlu G. Mikayıl Müşfiq. Seçilmiş əsərləri. Bakı, Şərq-Qərb, 2004, 122 s.
7. Rəfili M. "Sərbəst şeir haqqında ilk söz" Maarif işçisi 1929, №1, "Gülən adam" s.77.
8. Vurğun S. Seçilmiş əsərləri. 6 cildə. II cild. Bakı: Şərq-Qərb, 2005. 270 s.